

Die Sprache reagiert darauf unter anderen mit der Erweiterung oder Einengung von potenziellen Lexembedeutungen (Bedeutungsentwicklung) und mit dem Wandel der überlieferten Bedeutung. Kennzeichnend für den Bedeutungswandel ist, dass das Lexem seine alte Bedeutung verliert und sich eine qualitativ neue Bedeutung durchsetzt.

Literaturverzeichnis

1. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти в полісемії в німецькій мові та мовах Європи // Олександр Дмитрович Огуй. – Чернівці: Золоті литаври, 1998. – 370 с.
2. Braun P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache: Sprachwarietäten. – 3, erw. Aufl. – Stuttgart, 1993. – 265 S.
3. Fritz G. Bedeutungswandel im Deutschen. Neuere Methoden der diachronen Semantik. – Tübingen: Niemeyer. – 1974. – IX. – 126 S.
4. Hansack E. Bedeutung, Begriff, Name. – Regensburg: S. Roderer, 1990. – 95 S.
5. Heusinger S. Die Lexik in der deutschen Gegenwartssprache. – Wilhelm Fink Verlag. – München, 2004 – 303 S.
6. Oguй A.D. Lexikologie der gegenwärtigen deutschen Sprache. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 416 с.
7. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1984. – 307 S.
8. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung. – 3. überarb.Aufl. – Berlin: Deutsche Akademie der Wissenschaften, 1996. – 73 S.

Summary. The given article deals with one of the most urgent problems of linguistics, the problem of semantic transformations in the vocabulary of Modern German, reasons and momentum of semantic changes in vocabulary stock.

Key words: vocabulary stock, meaning, semantic changes.

UDK 811.162.1'38і

D.W. Klymenko

PRÓBA REKONSTRUKCJI OBRAZU LWOWA W JĘZYKU LITERACKIM MARIANA HEMARA

Motyw Lwowa staje się dość popularnym po II wojnie światowej. Jedną z takich osób jest polski kabareciarz Marian Hemar. Pochodził z rodziny inteligencji polskiej żydowskiego pochodzenia. Satyryczne podejście poety zamienia się z czasem w sentymentalne. Nawet, nieużywany wcześniej, dialekt lwowski pojawia się w wierszach. Wszystko wskazuje na zmiany w podejściu do Lwowa, które można wyrazić łacińską maksymą „Et in Arcadia ego”.

Słowa kluczowe: Marian Hemar, imigracja, wizerunek Lwowa, satyra, idiolekt.

Miasta od zawsze stanowiły ośrodki przyciągające ludzi. Spowodowane to było faktem, iż w nich można było zrealizować swoje cele, znaleźć azyl lub szansę na zarobek, uciec od swojej przeszłości, a także odnaleźć przyszłość. Każde z nich tworzyło osobną kulturę, język, środowisko społeczne. W granicach jednego państwa często tworzył się sztuczny podział na centrum kulturowe i administracyjne.

Stolica dawnej Galicji i Lodomerii — miasto Lwa I Galickiego, było od dawna sławne, także za sprawą związanych z nim wybitnych Polaków. Powstała osada setki lat wcześniej, nad Płetwią, na szlaku handlowym ze Wschodu na Zachód. Karolina Grodzińska określiła Lwów w następujący sposób:

„W literaturze, poezji czy — najszerzej rzecz ujmując — w polskiej przestrzeni duchowej Lwów jest nieustannie obecny. Ten stan rzeczy ulegnie jednak nieuniknionej zmianie wobec odchodzenia ostatniego pokolenia, urodzonego w przedwojennym Lwowie i pamiętającego niepowtarzalny jego charakter [1, 4]”.

Spora część biograficznego materiału z rozdziału oparta jest na opracowaniu książki Anny Mieszkowskiej „Ja Kabareciarz” [6, 20-34].

Zbigniew Herbert powiedział w jednym z wywiadów: „Jestem z twardej lwowskiej gliny”. Z tej gliny ulepiono sporo wybitnych Polaków. Jednym z nich był Jan Heschel, znany szerzej pod pseudonimem —

Marian Hemar. Poeta pierwszych 18 lat swojego życia spędził we Lwowie. Większość — w mieszkaniu przy ul. Jagiellońskiej. Teksty Hemara cechowały ironiczne i satyryczne treści, o wydarzeniach i postaciach z ulic i miast. Był to poeta i piosenkarz międzywojenny, którego rozkwit twórczości przypada na koniec epoki. Oprócz parania się „tradycyjnymi” formami literatury zasłynął również jako satyryk, dziennikarz, kabareciarz, autor tekstów piosenek. Później, młody i obiecujący autor ze Lwowa — satelita grupy literackiej „Skamander”, zachwycony kabaretem, przeniósł się do Warszawy. Tworząc teksty dla słynnych kabaretów, takich jak „Cyrulik Warszawski” oraz „Qui pro Quo”. Popularny Jan nie zapomniał jednak swojego rodzinnego miasta.

...W osiem godzin z Warszawy

Wprost do Stryjskiego Parku, (Na własne urodziny)

Za cel mojej pracy obrałem stworzenie rekonstrukcji obrazu Lwowa, stworzonego przez Mariana Hemara i odnalezienie znaczenia miasta w życiu tegoż autora. Uwzględnione zostaną utwory, które mieszczą w sobie wzmianki o Lwowie oraz jawne i ukryte opisy miasta.

Rodzina Heschelów emigrowała z Hiszpanii do Galicji, uciekając od prześladowań Inkwizycji. Tak powstaje historia Rodziny z domu Lem, z której wywodzi się Stanisław Lem i Jan Heschel. Ten ostatni, będąc jeszcze małym chłopcem wykazywał zdolności poetyckie oraz muzyczne. Poeta mieszkał we Lwowie 24 lata. Od urodzenia w 1901 r. i do 1939 r. był ściśle związany z miastem nad Płetwią. Do samej śmierci przechował w pamięci wspomnienia z młodych lat. Warunki opisane powyżej sprawiły to, że Jan urodził się w nowej Polsce, która odziedziczyła demokrację Austro-Węgier.

Podstawowym materiałem dla analizy są wiersze z tomików *Kiedy znów zakwitną białe bzy* [7, 388], *Chlib kulikowski* [3, 305]. Są to: *Wstęp do bajek*(1919), *Nierozsądne wychowanie; Warszawa*(1934), *A propos; Muezzin*(1964) *Waszkański; Księżyc; Pierwsza piosenka o Lwowie; Kiedy znów zakwitną białe bzy; Akrobata Mucha; Piosenka o przychodni lekarskiej w Londynie; Valce Brune; Chlib Kulikowski; Piosenka o marzeniu ostatnim; Ból serdeczny; Wesola lwowska fala; Kolęda lwowska; Piosenka na plantach et cetera.*

Miasto, łącząc te różnorodne kultury — utworzyło nową kulturę galicyjską. W Pamiętniku Słowiańskim rozważania poświęcone Lwowowi jako centrum polszczyzny w czasie zaborów zakańcza refleksja Brücknera, który stwierdzał, że w czasie rozbiorów każda część dawnego państwa miała takie okresy kiedy zagarniała przynajmniej ster umysłowy, jeśli nie materialny i polityczny [5, 240]. Kierując się tym, Hemar — będąc przedstawicielem polskiej inteligencji, rozwija tematykę Lwowa, jako miasta polskiego, co jest widoczne w tekstach okresu warszawskiego i emigracji.

Otóż Marian Hemar przedstawia polską tradycję Lwowa jako część Galicji, wskazuje na wytworzony koloryt miasta polskiego w byłych granicach państwa austriackiego oraz opisuje późniejszy, polski Lwów.

Po II Wojnie światowej w literaturze polskiej, tworzonej na emigracji popularne są wspomnienia życia kulturowego przedwojennego Lwowa. Głos zabiera w tej sprawie również Jan Heschel.

Trudno określić, kto był inspiratorem lub wzorcem na początku literackiej drogi Hemara. Czy było to kółko teatralne w okresie gimnazjalnym, czy konkretny człowiek. Wiadomo, że podczas wyjazdu rodziny do Wiednia Jan spotykał się z wieloma wybitnymi literatami tego czasu. Wiarygodnie to mógł być ktoś piszący satyrę do gazet, Jan Lam czy też Boy-Żeleński. A może rodzinne układy?

Lwowskie regionalizmy przenikały do różnego rodzaju tekstów pisanych po polsku. Przykładem tego jest „Gazeta Lwowska”. Ewa Ichnatowicz zaznacza, że jednym z narzędzi redakcji była literacka stylizacja. A jednym ze stylów wymienionej gazety była satyra kolejowa [4, 75]. Również trzeba zaznaczyć możliwy wpływ Kronik Galicyjskich Jana Lama. Jego styl satyryczny, pokazywał różne metody wyśmiewania demokracji i powstającego dialektu miasta nad Płetwią. Warto zaznaczyć też wpływ Antoniego Maleckiego — którego *Gramatyka języka polskiego* była wzorcem polszczyzny ogólnej do I wojny światowej w Galicji. Zarazem językiem polskim posługiwała się głównie inteligencja polska. W twórczości młodego Hemara mało jest obecnych lwowskich gwaryzmów.

Badacz Stanisław Nicieja przypominał, że Hemar był dzieckiem „lwowskiego śródmieścia, gdzie mówiono bałakiem”. Znał bałak.

Poeta używał regionalnej formy języka jakby ostrożnie [6, 26]. Hemar, chociaż i był uważnym obserwatorem wydarzeń miejskich, opisuje Lwów z pozycji polskiego inteligenta. Nasuwa się więc myśl, że celowo próbował dotrzeć do inteligencji lwowskiej, dzięki czemu mógł zdystansować się od innych warstw społecznych. Spojrzenie swoje zmienił dopiero u schyłku lat. Podmiot liryczny jego utworów jest czynnym i uważnym obserwatorem miasta. Utwory Hemara są wspaniałym reportażem ukazującym strukturę społeczną Lwowa oraz, po części przedstawiają opis miasta. Autor głównie skupia się nie na samym wizerunku miasta, lecz na powiązaniu go ze społecznością.

Wspomniane uliczki i dzielnice, oraz inne miejsca mają służyć metaforze całości. Miasto jest tłem oraz narzędziem wzmacniającym opisywane zdarzenia. Przyjaźń z Brunonem Jasieńskim wskazuje na awangardową i futurystyczną postawę twórcy. Zresztą tylko tak można było trafić do odbiorcy w kabarecie. Zaskoczenie awangardy przedstawiał Hemar w swoich utworach kabaretowych.

Analizując dorobek twórczy Hemara zauważamy w jego poezji wyraźnie zaznaczone dwa nurty — żartu i satyry:

Głodna kuchnia, co dbała o gości żołądek —
Jednym słowem — bajeczny był ład i porządek! —
„Phi! Co też to za bajka?!” — Każdy mi odpowie —
Zaraz przyjdzie pointa: To było we Lwowie... *Parafraza do Krasickiego*

oraz refleksji, miłości i tęsknoty:

We Lwowie było inaczej. Tam czułem jej oddech na karku —
Śnieg topniał i chłodem wiało, a ja już o niej wiedziałem,
Gdym na spotkanie z nią w nocy biegł do Stryjskiego parku
Rzucała mi się na usta półnagim pachnącym ciałem. *Warszawa 1934*

Ze względu na muzyczność Hemar pisze wiersze, dzięki czemu czytając które odczuwamy melodie danego tekstu. Oczywiście, że większość jego wierszy to słowa do piosenek.

Miasto jest szczegółowo opisane dopiero w wierszach z okresu londyńskiego. Należy wymienić te utwory: *Muezin*, *Kolęda lwowska*; w niektórych innych takich jak *Nierozsądne wychowanie* występują rzeczywiste obiekty miejskie, czasami odniesienia do czasu, pory dnia, pory roku. Utrwalony wizerunek wiosennego miasta opisuje też inny tekst:

Odpisać na straty:

Wiosenny Lwów... *Buchalteria*

Wyraz „Lwów” jest podstawą w twórczości autora dla tworzenia różnego rodzaju środków stylistycznych. Są takowymi — epitet *lwowski*:...Grudeczka Lwowskiej ziemi... *Grudka ziemi*;...Jednej lwowskiej piosenki... *Puścizna*;...W tym tłumie lwowskim. Ojciec za rękę go trzyma... *À Propos*; Wierszami lwowskich poetów... *Muezzin*; et cetera.

Występuje także oznaczenie miejsca: we Lwowie.

Żeby teraz, w tej chwili — we Lwowie;

Siedział sobie, siedział sobie w szynku.

Ale również można na to patrzeć jako na skrót myślowy, który zawiera opis całego miasta, tak było z metaforą u przedstawicieli Awangardy. Skrót ten stanowi opis miasta, który zna i lubi poeta.

To przecie ta piosenka twa —

Jeśli kochać się, to we Lwowie.

Wszędzie jest dosyć bezcennej okazji

Do uśmiechów, do łez, do bezsennej fantazji.

Tyle jest gwiazd,

Tyle jest miast,

Sporo tekstów zawiera w sobie opis, jednak nie pokazują one nam całościowego obrazu tej metropolii, co można tłumaczyć odziedziczonym po naturalizmie sposobie spostrzegania miasta. Podejście naturalistyczne kieruje na światopogląd — od szczegółu do ogółu.

Ponieważ każdej kabaretowej piosence ma odpowiadać konkretna sceneria, to wybrane przez autora tematy powiązane z wielkim miastem dwudziestych, trzydziestych lat . Ulice, bary, reklamy, sklepy, magazyny pojawiają się w tekście [2, 35]. „Pięknym stylem pisane kinowe reklamy”, *Parafraza do Krasickiego*. Wynałazki cywilizacyjne występują, jako środki stylistyczne:...”*Marka, co się bez gumy dawała przylepić.*”

Polszczyzna lwowska, stylizacja tekstu na bałak oraz refleksywność cechują późną twórczość Hemara na emigracji, zwłaszcza w utworach powiązanych ze Lwowem:...”A szczególnie o Lwowie!”...;...”Chlib — ten chlib kulikowski...”

Miasto w jego poezji zmienia swój obraz od wczesnosatyrycznego do późnosentymentalnego. Do naszych czasów przetrwały wiersze i piosenki. Przedwojenne archiwum częściowo zaginęło w czasie ucieczki z Warszawy do Lwowa we wrześniu 1939 roku. Z ogromnej ilości maszynopisów i rękopisów (drukowanych) artykułów, wierszy i piosenek, sztuk teatralnych, korespondencji — niewiele ocalało. Najpełniejsze archiwum z pozostałych ocalało przy pomocy znanego prawnika krakowskiego — Tadeusza Szymańskiego (udostępnione zostało dla badaczy w 2004). Trudno też jest analizować twórczość autora za względem na idiolekt, ponieważ przeszła ona dość dużo poprawek reżymu.

Lwów Hemara posiada swoje pewne cechy w zależności od okresu życia. Okres lwowski cechuje ironiczne nastawienie na świat. Studiowaniu przeszkadzała wojna domowa polsko — ukraińska w latach 1922-1924. Ona zmieniła światopogląd młodego poety. Małą wojnę polsko—ukraińską Jan Heschel spędził w koszarach. Z tej wojny wyniósł niechęć do kultury ukraińskiej, co odzwierciedla się w go twórczości. Na to wskazuje analiza jego idiolektu. W jego tekstach okresu lwowskiego i warszawskiego znajdziemy: bohemizmy, germanizmy, rusycyzmy. Ukrainizmy, które są liczne w bałaku (gwarze miejskiej) pojawiają się dopiero pod koniec życia—

podczas wspomnień tego miasta dzieciństwa. Dla okresu warszawskiego charakterystyczne jest że w nim łatwo pokochać, jest obfity, piękny. Ale zarazem odczuwamy nostalgię poety. Lwów jest wschodnim ekwiwalentem Wiednia czy Paryża, pełen przyjaciół, wiosenny. Jest to miasto młodego człowieka, który pokazuje go życie od środka. Nie ma w nim bólu i cierpienia, miasto jest miejscem ucieczki od codzienności. W ostatnim okresie zauważyć można sentymentalne podejście do opisu miasta, pojawia się więcej szczegółów. Indywidualność Mariana Hemara jest ciasno powiązana z rodzimym miastem. Arkadia historyczna była przez poetów uważana za kraj wiecznego szczęścia – raj na ziemi, wyidealizowany symbol krainy ładu i spokoju, wiecznej, sielankowej szczęśliwości i bez troski. Swoista Arkadia Lwowska powstała w jego twórczości. Całe życie Heschelowski towarzyszą wspomnienia o młodości, nieodłącznie powiązane ze Lwowem.

Bibliografia

1. Grodzińska Karolina. Miasto jak brylant. Księga cytatów o Lwowie / Universitas, - Kraków, 2007. — 538 s.
2. Groński Ryszard Marek. Jak w przedwojennym kabarecie. / Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe. Warszawa, 1987. — 35 s.
3. Hemar Marian. Chlib Kulikowski. Wiersze, satyry, piosenki. / - Maj, Warszawa, 1967. — 305 s.
4. Ignatowicz Ewa. Lwowski tekst „Gazety lwowskiej”, Modernistyczny Lwów. Teksty życia, teksty sztuki. - Warszawa. 2009. — 75 s.
5. Kulczycka—Saloni Janina. „Stolica czy stolice? Warszawa, Kraków, Lwów. Na polskich i europejskich szlakach literackich. - Warszawa 2000. — 240 s.
6. Mieszkowska Anna. Ja kabareciarz. Marian Hemar. Od Lwowa do Londynu / Musa SA, — Warszawa, 2006. — 390 s.
7. Szymański Tadeusz, Kiedy znów zakwitną białe bzy: utwory wybrane / Wydawnictwo. Literackie, - Kraków. 1991. — 388 s.

Summary. Theme of Lvov is quite popular after World War II. One of those is polish comedian Marian Hemar. He has born in the family of polish intellectuals of Jewish origin. Analysis of poems indicates the transformation of the image of Lvov. A satirical attitude turns into a sentimental. Even, the previously unused dialect of Lvov appears in poems. Everything points to changes in the approach to Lvov, which can be expressed as latin adage „Et in Arcadia ego”.

Key words: *Marian Hemar, immigration, image of Lvov, satire, idiolect.*

УДК 811.161.2'282 : 398.8(477.43)

Б.О. Коваленко

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗОК З ПОДІЛЛЯ

У статті проаналізовано тексти українських казок, що були записані на Поділлі в середині XIX ст. А.І. Димінським та С.В. Руданським, а упорядковані М.З. Левченком. Доведено, що лише автентичні тексти можуть слугувати цінним і надійним джерелом для вивчення динаміки діалектного мовлення подолян.

Ключові слова: *подільський говір, морфологічні риси, казки.*

Народна проза Поділля завжди привертала увагу багатьох дослідників. Саме завдяки збереженим архівам та столітнім записам сучасні нащадки мають змогу ознайомитись із невичерпною скарбницею усної народної творчості.

Ще в першій половині XIX ст. зароджується інтерес до вивчення усної народної творчості Поділля. Одним із перших збирачів матеріалів з цієї території був мовознавець і фольклорист В.І. Даль. У 1846 р. на Поділлі записував перекази, пісні, прислів'я та приказки Т. Шевченко. Відомо й про записи, що їх здійснили О.Афанасьєв-Чужбинський, П. Чубинський. Окремі мотиви та сюжети, зафіксовані на Поділлі, використали у своїй творчості Марко Вовчок та Опанас Маркович.

Фольклорно-етнографічні записи з Поділля були і залишаються важливим джерелом історичного вивчення подільських говірок. Їхні риси частково відбиті в записах К. Шейковського, А. Димінського, К. Широцького, І. Галька, С. Руданського, А. Свидницького, В. Гнатюка та ін.